

บทคัดย่อ

ชุดโครงการวิจัยการสังเคราะห์การเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีพและระบอบอาหารของชุมชนชาติพันธุ์ลุ่มน้ำโขงสู่ทางเลือกในการพัฒนา ใช้รูปแบบงานวิจัยท้องถิ่นที่ให้ผู้ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดประเด็น คำถามการวิจัย การออกแบบการวิจัย การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ การเขียนและการนำเสนอรายงาน โดยในชุดโครงการนี้ประกอบด้วยโครงการวิจัยท้องถิ่นจำนวน 4 โครงการคือ คือ 1.โครงการวิจัยไท: วิถีชีวิตและมิติทางเศรษฐกิจของชาวบ้านหาดไคร้ 2.โครงการวิจัยทางรอดและทางออกของประมงบ้านห้วยลึก 3.โครงการวิจัยชุมชนบ้านม่วงกับการสร้างแผนเชิงรุกในการปรับตัวให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงแม่น้ำโขงสู่การเพิ่มขีดความสามารถความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน และ 4.โครงการวิจัยการสร้างการบริหารจัดการร่วมประตุน้ำศรีสองรักเพื่อวิถีชีวิตและการเกษตรอย่างยั่งยืนของชาวไทพวน นอกจากนี้มีโครงการ “สร้างการสื่อสารสู่การรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีพและระบอบอาหารของชุมชนชาติพันธุ์ลุ่มน้ำโขง” โดยชุดโครงการนี้มีแผนการดำเนินการวิจัยทั้งสิ้น 5 ปี เป้าหมายเพื่อให้ได้นโยบายทางเลือกที่คำนึงถึงระบอบอาหารและความยุติธรรมทางสิ่งแวดล้อม โดยมีคำถามการวิจัยคือ ชุมชนชาติพันธุ์บริเวณลุ่มแม่น้ำโขงมีความรู้ และวิถีชีวิตที่พึงพิงทรัพยากรแม่น้ำโขงอย่างไร การพัฒนาและการลงทุนทั้งจากจีนและภาคส่วนอื่น ๆ มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงแม่น้ำโขงและวิถีชีวิตของชุมชนชาติพันธุ์อย่างไร แต่ละชุมชนมีวิธีการรับมือต่อการเปลี่ยนแปลงนี้อย่างไร และทางเลือกเชิงนโยบายที่นำไปสู่การพัฒนาชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนเป็นอย่างไร นานาชาติจะเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนาแม่น้ำโขงอย่างไร

ชุดโครงการวิจัยนี้ มีวิธีการดำเนินงาน 2 ระดับคือ ระดับแรก งานวิจัยที่ดำเนินงานโดยชุมชนท้องถิ่นที่ตระหนักถึงปัญหาการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขง งานวิจัยในระดับนี้จะให้ความสำคัญกับความรู้ท้องถิ่น วิถีการดำรงชีพ ความสัมพันธ์กับแม่น้ำโขง และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงแม่น้ำโขง ชุมชนท้องถิ่นมีวิธีการรับมือกับสถานการณ์เหล่านี้ได้อย่างไร ระดับที่สองคือ งานวิจัยเชิงนโยบายที่เกี่ยวกับการพัฒนาแม่น้ำโขงที่มีผลต่อทรัพยากร วิถีการดำรงชีพของชุมชนท้องถิ่น และการสร้างกลไกการเคลื่อนไหวภาคประชาชนผ่านกระบวนการวิจัยท้องถิ่นรวมถึงการสร้างเครือข่ายนักวิชาการที่ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแม่น้ำโขง

ผลที่ได้จากงานวิจัยในปีที่ 1 นั้น แบ่งได้เป็น 2 ส่วนคือ ส่วนแรก กระบวนการวิจัยงานท้องถิ่นได้เข้าไปช่วยให้นักวิจัยท้องถิ่นซึ่งเป็นชาวบ้านที่มีความกระตือรือร้นต่อปัญหาแม่น้ำโขงมีข้อมูลที่เป็นระบบและนำข้อมูลไปเผยแพร่ให้สมาชิกในชุมชนได้รับทราบ นักวิจัยท้องถิ่นมีแนวทางการค้นหาปัญหา วิเคราะห์ปัญหา เชื่อมโยงสถานการณ์อย่างเป็นระบบ มีความเชื่อมั่นในการนำเสนอข้อเท็จจริงในที่สาธารณะ นอกจากนี้กระบวนการวิจัยยังทำให้นักวิจัยท้องถิ่นได้เรียนรู้จักกันมากขึ้น เรียนรู้การจัดการความขัดแย้ง

ชุดโครงการวิจัยยังจัดให้มีการศึกษาดูงานร่วมกัน มีการฝึกอบรมร่วมกัน 5 โครงการ ทำให้ได้เกิดเครือข่าย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เชื่อมโยงเป็นพลังในการปกป้องแม่น้ำโขง

ส่วนที่สอง การสังเคราะห์พบว่า การพัฒนาและการนำเอาทรัพยากรจากประเทศลุ่มน้ำโขงได้เกิดมา อย่างยาวนานตั้งแต่ยุคล่าอาณานิคมจนถึงปัจจุบัน เพียงแต่เปลี่ยนผู้มีบทบาทสำคัญจากฝรั่งเศส อังกฤษ เป็น สหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่น จนปัจจุบันนี้ผู้มีบทบาทสำคัญคือ ประเทศจีน ซึ่งเปลี่ยนแปลงแม่น้ำโขงที่เป็น สมบัติส่วนรวมเป็นพลังงานด้วยการสร้างเขื่อนกักเก็บน้ำไม่ให้แม่น้ำโขงไหลจากมณฑลยูนนานลงมายัง ประเทศเวียดนามตามธรรมชาติ แม้ว่าในระหว่างรัฐจะมี MRC เป็นกลไก แต่ก็ไม่สามารถเจรจาต่อรองกับ รัฐบาลจีนได้ ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนท้องถิ่นบริเวณแม่น้ำโขงตอนล่าง และพื้นที่วิจัยในชุมชนชาติพันธุ์ทั้ง 4 แห่ง คือ ชุมชนสูญเสียรายได้และการพึ่งพิงตนเอง กรณีบ้านหาดไคร้ จากที่เคยจกได้ปีละ 2,040,000 บาท ลดเหลือ 18,000 บาท เช่นเดียวกับประมงบ้านห้วยลึก ที่จับปลาได้น้อยลง เดิมมีรายได้จาก ปลาปีละ 5,850,000 บาท ลดเหลือ 900,000 บาท และบ้านม่วง เดิมเคยมีรายได้จากปลาปีละ 9,540,000 บาท ปัจจุบันรายได้ลดลงและไม่มีความแน่นอน ต้องหันไปปลูกพืชเศรษฐกิจ การท่องเที่ยว แต่ก็พบกับความผัน พวนของตลาด แม้ว่ารัฐจะมีโครงการต่าง ๆ เข้ามาแก้ไขปัญหา เช่น การสร้างเขื่อนกันตลิ่ง การปล่อยปลา การส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ ฯลฯ สามารถเยียวยาได้ระยะสั้น หรือบางโครงการก็เป็นการซ้ำเติมปัญหา ชาวบ้าน ผลกระทบที่สำคัญประการหนึ่งคือ การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศที่มีลักษณะแตกต่างกันไปในแต่ละ พื้นที่ บ้านหาดไคร้มี ดอน หาด หลง ฯลฯ บ้านห้วยลึก มีแก่ง แจ่ม ผา ฯลฯ บ้านม่วงมีเกาะแก่ง ดอน คก บุ่ง ฯลฯ บ้านกลางมี ทา วัง ดอน ฯลฯ ซึ่งระบบนิเวศที่แตกต่างกันนี้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำที่แตกต่างกันไป ในแต่ละฤดูกาล หากแม่น้ำโขงเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศนี้ไปจะมีผลต่อห่วงโซ่อาหารและความรู้ท้องถิ่นของ ประชากรในลุ่มน้ำโขงนี้

แนวคิดและการพัฒนาแหล่งน้ำให้เป็นแหล่งพลังงานไม่ใช่มีเฉพาะประเทศจีนเท่านั้น กรณีประเทศ ไทยก็เช่นเดียวกัน ดังจะเห็นจากโครงการประจวบฯน้ำศรีสองรัก อ.เชียงคาน จ.เลย ซึ่งชาวบ้านไทพวน บ้านกลางมีความวิตกว่าการสร้างประจวบฯน้ำจะทำให้หมู่บ้านตนเองน้ำท่วม อีกทั้งการสร้างประจวบฯ น้ำก็มีรูปแบบคล้ายการสร้างเขื่อนและมีความต่อเนื่องกับโครงการผันน้ำโขงเลยชีมูน ซึ่งก็คือ การนำน้ำจาก แหล่งน้ำธรรมชาติไปเปลี่ยนเป็นพลังงาน ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงแม่น้ำโขงจึงมาจากนโยบายการ เปลี่ยนแปลงแม่น้ำให้เป็นพลังงานทั้งจีน ไทยและลาว เขมร เวียดนามหรือประเทศอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน แต่ ละประเทศต่างมีทิศทางการพัฒนาที่มุ่งไปที่ความมั่นคงทางพลังงาน ซึ่งนำไปสู่ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

ผลการวิจัยยังพบว่า ชุมชนทั้งสี่พยายามแสวงหาทางออกและร่วมกับภาคประชาสังคมในการชะลอ การสร้างเขื่อน มีการยื่นหนังสือกับสถานทูตจีน การทำให้เป็นประเด็นสาธารณะ รวมทั้งการใช้พื้นที่สื่อให้ สังคมไทยรับรู้การเปลี่ยนแปลงแม่น้ำโขงและผลกระทบที่เกิดขึ้น